

Hagverdi, N. (2021). U. Folknerin trilogiyasında (üçlemesinde) zaman ve insan konseptinin bədii-estetik kontrastda ifadəsi. *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 2(2), 208-216. <http://dx.doi.org/10.46321/bugu.53>

U. FOLKNERİN TRİLOGİYASINDA (ÜÇLEMESİNDE) ZAMAN VE İNSAN KONSEPSİYASININ BƏDİİ-ESTETİK KONTRASTDA İFADƏSİ

Nigar HAGVERDİ

Azərbaycan Dillər Universiteti hagverdi_nm@yahoo.com ORCID

Xülasə

Məqalədə XX əsr Amerikanın görkəmli yazıçısı U.Folknerin trilogiyasından və bu trilogiyaya daxil olan romanlarda əsas bədii-estetik konsepsiya kimi zaman və insan anlayışlarından bəhs edilir. Zaman, Folkner romanlarının başlıca bədii-estetik xüsusiyyətlərindən biri olaraq qalır. U.Folknerə görə onun əsərlərindəki hadisələrin və obrazların təkamülü və inkişafında məhz zaman və məkan anlayışları böyük rol oynayır. Məqalədə, zaman məfhumu, həm də mürəkkəb üslubun yaranmasının əsas məqsədi kimi çıxış edir və həmin anlayışın müəllifin yazdığı yalnız üçlüyə daxil olan romanlarının deyil, eləcə də, əvvəlki əsərlərinin də xarakterik xüsusiyyətlərinin formalaşmasında funksional rol oynadığı aşkar olur.

Məqalədə zaman anlayışı digər mühüm ədəbi-fəlsəfi konsepsiya olan insan anlayışıyla əlaqəli şəkildə təhlil edilir. Məqalədə zaman və insan arasındakı ziddiyyət və bu iki məfhumun insanlığa, bəşəriyyətə olan təsiri təhlil olunur.

Açar sözlər: Zaman, mif, xronotop, ekzistensial.

EXPRESSION OF THE CONCEPT OF TIME AND MAN IN ARTISTIC AND AESTHETIC CONTRAST IN THE W. FAULKNER'S TRILOGY

Abstract

The article deals with the trilogy of the great American writer W. Faulkner in the twentieth century and *time* and *man* as the main artistic and aesthetic concept of the novels included in this trilogy. Time remains one of the main aesthetic features of the author's novels. According to W. Faulkner, the concepts of time and space play an important role in the evolution and development of events and images in his works. In the article, the concept of time is also the main goal of the complex style, and it is found that this concept has a functional role in the formation of not only the trilogy of the author, but also his previous works.

The article analyzes the concept of time in connection with another important literary and philosophical concept, the concept of man. Furthermore in the article is also analyzed the contradiction between time and man and the impact of these two concepts on humanity.

Keywords: Time, myth, chrono-topos, existential.

BUGU Dil ve Eğitim Dergisi, 2(2), 2021, 208-216, TÜRKİYE

1. Giriş

Zaman anlayışı daim insan düşüncəsini təqib etmiş, ona müxtəlif fərqli perseptiv yanaşmalar olmuşdur. Ancaq insanın bir daxilində, təfəkkür və yaddaşında onu təqib edən zaman var, bir də insani doğuşdan bəri daim izləyən, yönəldən, onun həyatında qaçılmaz rol olan, ətrafımızı, sosial-ictimai dünyamızı əhatə edən gerçək xarici zaman. Məkan da dəyişir, zaman da, maraqlıdır ki, hər iki amil insanın bir fərd kimi formalaşmasında, daxili və xarici dünyasının qovuşuq, sintez halda daimi dəyişən proses kimi inkişafında müstəsna rol oynayır. İstənilən incəsənət əsərini araşdırsaq bu faktor aydın şəkildə öz təsdiqini tapar. Elə uzun illərdən bəri müxtəlif səs-küyə səbəb olmuş, ətrafında kifayət qədər həssas oxucu toplamış Folkner yaradıcılığı da bu fikirləri təsdiq edən başlıca **tədqiqat obyektidir**. Zaman və insan anlayışları bədii-fəlsəfi konsepsiya kimi XX əsr ədəbiyyat nümunələrinin eksperimental dəyişiklərlə meydana çıxmasında əsas komponentlər kimi çıxış etdiyindən və bu faktorun Folkner yaradıcılığında öz kəskin təsirini göstərdiyindən tədqiq olunmaq üçün **aktuallıq** kəsb edir. **Məqalənin predmeti** əsasən Uilyam Folkner trilogiyası timsalında keçən əsrin əvvəllərindəki insan xarakterinin zamanın təsiri nəticəsində necə dəyişməsinə və onun yaşam tərzinə təsirini özündə ehtiva edən XX əsr Amerika ədəbiyyatıdır. Məqalənin **məqsəd və vəzifəsi** XX əsr ədəbiyyatında formalaşmış modernist elementlərin təşəkkülü, realist və modernist baxışların, təhkiyə üsullarının toqquşması və ədəbiyyatda təsiri və özünü büruzə verdiyi ifadə elementlərini araşdırmaqdır. Məqalənin **metodoloji əsasını** isə, müqayisəli-tipoloji metod təşkil edir.

2. U.Folknerin əsərlərində Zaman anlayışı bədii-estetik konsepsiya kimi

Əvvəlki məqalələrdə Folkner dünyasına baş vuraraq onun əsərlərini müəyyən qədər analiz etdiyimizdən həmin məqalələrdəki fikirlərin davamı kimi bildirmək istəyirik ki, anadan olduğu, boya-başa çatdığı, ömür sürdüyü, yaşa dolduğu məkan və zaman mühiti Folkner obrazlarının xarakterinə və yaşam tərzinə, dünyaya, həyata, insanlara münasibətlərinə, dolay yolla isə Folkner dünyagörüşünün formalaşmasına nəzərəcarpacaq dərəcədə təsir etmiş və onun yaradıcılığının yetişməsinə və inkişafına münbit şərait yaratmışdır.

Çox da böyük olmayan cənub əyaləti, cənub torpağı həqiqətən də sənətkara kifayət qədər imkan yaratdı ki, onun əsasında həyatı və insanı öyrənsin və onu narahat edən problemləri, cənub insanının, amerikan insanının, amerikan cəmiyyətinin (əslində isə Folknerin toxunduğu, aşkara çıxara bildiyi insanla bağlı bütün problemlər, xüsusilə zaman və insan faktoru kiçik bir cənubi amerikan əyalətinin insanına, amerikalıya aid deyil, bütün insanlara aid olaraq bəşəri mənə, bəşəri xarakter kəsb edir, ümimilikdə bütünlüklə insan amilini ortaya qoyur. Məhz insan amilinə bu cür yanaşma da sənətkarın böyüklüyünə dəlalət edir, belə ki, ustad sənətkar bir nəsil şəcərəsindən çıxış etməklə əsərlərində toxunduğu problemlərdən dünyaya boylana bilib, dünya insanına, bəşəriyyətə səslənə bilib) mənəvi deqradasiyasını, bədii-fəlsəfi yolla təsvir etsin. Burada Folkner əsərlərinin daimi sakinləri olan Snoupslar ailəsinin nümayəndələrini, xüsusilə Bayardın sujet boyu həyatına laqeyd münasibəti, məqsədsiz hərəkətləri, Kompsonları, Satpenləri, Stivensləri, Benbouları, əyalət prokuroru Stivens və digər ağ və qaradərili nümayəndələrin həyat və yaşam tərzini, qarşılaşdıqları münasibətləri misal göstərmək olar.

Çıxışlarının birində Folkner özü qeyd edir ki, "...Mən öz məxsusi kosmosumu yaratdım... Mən özümün yaratdığım dünyaya kainatın təməl daşı, güşə daşı kimi baxmaqla nəzər salıram, əgər o daş götürülsə, tərpədilsə kainat dağılaraq məhv olar," (Костяков, 1969, s. 9). Müəllifin bu dərin mənalı sözləri, onun yaratdığı öz uydurma dünyasıyla-məkaniyla, daxili zamanının real xarici zamanla qarşılıqlı təması, təzahürü, toqquşması, çarpazlaşması, kontrast şəkildə

ekzistensial inkişafının göstəricisidir. Con Qovard Louson qeyd edirdi ki, “sosial gerçəkliyi zərif və kəskin və eyni zamanda parçalanmış, ziddiyyətli halda qavrayış” (Костяков, 1969, s. 9). Folknerə məxsus xüsusiyyətdir. Folknerin bu sayaq dünyanıdərək tərzini onun yaradıcılığı boyu demək olar bütün əsərlərində qabarıq tərzdə əks olunur: üslub özünəməxsusluğu kimi xeyli müəmma dolu, eyhamla danışmaq, üstüörtülü danışmaq və natamam nəqlətmə, romanlarının mürəkkəb, həmçinin dolaşq, qarışıq kompozisiyası, eyni vaxtda həm komplekslik, həm də adilik. Bu da U.Folknerin daxili şüuraltı dünyasının təlqin etdiyi, dünya- insan qavrayışının zamana münasibəti, ondakı mövcud zaman qarşıdurması, ziddiyyəti və zamanla bağlı qeyri-standart fikir və düşüncələrindən irəli gələn amildir. Məhz keçmiş və indinin qarşılıqlı təması, eyni vaxtda eqzistanlığı, toqquşması və ziddiyyəti, lakin həm də bir-birinə ayrılmaz bağlılığı səbəbindəndir ki, Folkner personajlarını oxucu qavrayışı üçün olduqca əziyyətli edir, asan başa gəlməyən xronoloji ardıcılığı qavramasına mane olur və bu baxımdandır ki, həm real gerçək zaman, həm də personajların daim alt şüurunda yaşayan və oxucunu çıxılmaz labirintə salan daxili, mənəvi zamanın Folkner yanaşmasında özünəməxsus təzahürünü tapır.

Folkner əsərlərində reallıqla irrealıq tam bir vəhdət təşkil edir, özü də bu mifik təhkiyə elementi həm yazıçı təxəyyülü olan, əslində isə, Folknerin adət-ənənələrinə yaxşı bələd olduğu, böyüyüb boya-başa çatdığı Cənub əyalətindən bəhs edən, lakin uydurma bir adla, Yoknapatafa kimi təqdim etdiyi məkan və orada baş verən hadisələrin, həm də əsərdəki mövcud personajların təzahüründə açıq-aşkar biruzə olunur.

20-ci əsrin mifi keçmişlə indinin, fantaziya və reallığın, subyektiv və obyektiv yanaşmanın təmasından təzahür edən heç bir məhdudiyət tanımayan və hadisələrə irrasioanl və rasional yanaşma kimi ortaya çıxır. Yeni mifik yanaşma arxaik xalq icması sərhəddində, çərçivəsində deyil, personajın cəmiyyətdən kənar, ondan ayrılma situasiyasında və çarəsizlikdə, özünəqapanmış və özünəqapılmış tənhalığında, öz dəruni heç nədən asılı olmayan müstəqil daxili dünyasında əxz olunur. Elə buradan da, mifologizmin psixologizmlə, daxili monoloqla, ədəbiyyatda “şüür axını”yla vəhdəti ortaya çıxır. Bütün bu sadalanan mifik təhkiyə üsulları Folkner yaradıcılığının əsas cəhətlərindəndir və yazıcının yaratdığı xarakterlərin əsas xüsusiyyətlərini təşkil edir.

Kamal Abdullanın “*Kitabi-Dədə Qorqud*” poetikasına giriş əsərində müəllif haqlı olaraq vurğulayır ki, “.....mif haqda nostalji, əslində, tarixə, deməli, zamana qarşı qiyamdır” (Abdulla, 2017, s. 224).

Bu fikri əsərlərdən axıb gələn Folkner düşüncə ənənəsinə də aid etmək doğru olardı. Belə ki, Bayardın, Benjinin, Kventinin, Miss Jenninin, eləcə də, Snoupsların, Kompsonların cəmiyyətdəki davranış xüsusiyyətlərinin, mövcud xarakterlərinin yaranma səbəbi də yuxarıda sadalanan mühüm amillərdən irəli gələn müəyyən olur.

Buradan da, belə bir qənaətə gəlinir ki, doğrudan da, mif özlüyündə həm də, XX əsrdə yaranmış müasir ədəbi əsərlərdə artıq öz əksini tapmış keçmişlə indinin ayrılmaz sintezi kimi eqzistliyini təsdiq edən xronotop kimi çıxış edir.

Zaman ta başlanğıcdan dünyanı idarə edir, amma zaman həm də, Folknerin həyat verdiyi süjetlərindəki personajlarının ortaya çıxan xüsusiyyətlərinə görə insanın daxili dünyasını, fikrini, düşüncəsini, başqa sözlə taleyini idarə edir desək, heç də yanılmazdır. Bu baxımdan, insanın daxilindəki zamanla onu xaricdən əhatə etmiş zaman arasında həm bir vəhdət, eyni zamanda da, həm də köklü, tam əsaslı, təlatümlü bir fərq mövcuddur, başqa sözlə, bunlar ayrı-

ayrı faktorlardır. Zamanın insanın bir fərd kimi hansı istiqamətdə inkişaf etməsində rolu və təsiri böyük və danılmazdır. Zaman həm dəyişir, həm də dəyişdirir. Özü də dəyişir, özündə mövcud olan hər şeyi də dəyişdirir, istər mənəvi, istər də fiziki. Və bu axından çıxmaq, ayrılmaq, qaçmaq, can qurtarmaq və ya imtina etmək heç vaxt mümkün olmamışdır və olmayacaq da. Sadalanan danılmaz amillərə aid Bayardın, Benjinin, Kventinin, Stivensin, Snoupların və digər personajların psixoloji və mənəvi durumunu, zamanın açıq-aşkar onların taleyində buraxdığı izlər, yaratdığı dəyişikliklər, onlara vurduğu zərbələr, dərin daxili –mənəvi böhran və təsirləri aydın görmək mümkündür. Bu personajlar arasında Folkner trilogiyasına daxil olan “Malikanə”, “Kənd” və “Şəhər” romanlarının əsas qəhrəmanı Flem Snoups müasir Amerika cəmiyyətinin yetirdiyi tipik qəhrəmanı kimi təcəssüm olunur.

Xaraktercə digər qəhrəmanlardan tamamilə fərqlənən Snouplar daha çox müasir Amerikanın timsalı olan tipajlardır. Flem əyalətdə yad, vəhşi və prinsipsiz Snouplar arasında qıddarlığı, hərisliyi, mənəviyyatsızlığı, nakişliliyi, öz qadınına münasibətdə laqeydliyi, ona sahib çıxmaması, özünə sərf etdiyi üçün əməllərinə nəinki göz yumması, hətta şərait yaratması, işində irəli getmək üçün mahiranə maxinasiyalara əl atması və bu kimi hərəkətləri onun xarakterini açmağa kömək edir. Flem Snoupsun bu kimi qeyri-insani hərəkətləri “Şəhər” romanında da davam edir. O, nəinki ətrafındakı insanlardan, eləcə də, ailəsindəki insanlardan da yaralanmağa, mənfəət əldə etməyə çalışır. Bunun nəticəsindədir ki, o, Sartorislərə mənsub bankın prezidenti olmağa nail olur. Bu hadisələr fonunda onun məkrli və ikiüzlü obrazı ortaya çıxır. Folknerin ustalığı sayəsində oxucunun gözləri önündə tam bir mənəviyyatsız, cəmiyyətin əclaf adlandırdığı bir tipaj vardır. Trilogiyanın digər “Malikanə” romanında isə Flem öldürülsə də, bu əsərdə öz vəhşi, mənəviyyatdan kənar xarakterləri ilə seçilən Snoupsların digər üzvlərinin, hətta bir neçə nəsilərinin qəddar, insanlıqdan kənar hərəkətləri davam edir. Sadalanan bütün bu faktorlar mövcud burjuaziya cəmiyyətinin diktəsi nəticəsində Snouplar kimilərinin sürükləndiyi və bu cəmiyyətin tələyə saldığı “insanlar”dır. Əsərlərini əhatə edən bütün proseslərin diktəsindən aşkar aydın olur ki, bir müəllif kimi ustad sənətkar insan-cəmiyyət, insan-dünya münasibətləri, insanın cəmiyyətlə qarşılıqlı əlaqəsi ciddi narahat edirdi. Yarımçıq insan, mənəvi dünyası olmayan, qeyri-şüuri yaşayan, ləyaqət tanımayan, zəhmətlə yaşamayan adam həmişə cəmiyyətin qurbanına çevrilir, özünü və həyatını cəmiyyətə və zamana uduzur, insana kimi həyatda, ona müvəqqəti verilmiş zamanda özünü təsdiq edə bilmir, bu imkanı itirmiş olur.

Zaman insanı tanıyır, insan da zamanı. İnsan zamana məxsusdur, ancaq zaman insana ya qismən məxsusdur, ya da yox. Zaman anlayışı olduqca geniş məfhum olaraq qalır, bu sual dəfələrlə izah olunsada, həmişə açıq olaraq qalır, aktuallığını və dəyərini, insan həyatında rolunu heç zaman itirmir. Zamanın mövcudluğu onun da özünəməxsus tərzdə var olması, yaşaması deməkdir, bu baxımdan zaman-həyat anlamı, məfhumu bərabərlik, bir-birini tamamlayan mövcudat kimi, ekzistensial amil kimi ortaya çıxır, belə ki, zaman-elə həyat, başqa sözlə mövcudat-ekzistlik, həyat isə elə zaman, bəlkə də, müvəqqəti ekzistensiallıq deməkdir, iki fərqli ad, anlayış olsada, iki eyni mövcud gerçəklik, reallıqdır.

Zamanda məhdudiyət, limit yoxdur, onun heç başlanğıc və sonu da yoxdur əslində, çünki zaman var olan lakin daim dəyişməkdə olan gözəgörünməz prosesdir, xüsusilə şüurda mövcud olan zaman heç bir sərhəd, sədd tanımır, bu sədd olsa-olsa yalnız insanın (Bayardda, Benjamində, Kventində, Snouplarda, dolayısı ilə bu obrazların sahibi kimi Folknerdə olduğu kimi) yaddaşının başlanğıc nöqtəsindən son qavrama nöqtəsinə qədər olan məsafə ola bilər. Qeyd etmək yerinə düşər ki, Folkner əsərlərinin xronologiyası ilə onun personajlarının həyatını

və şüurunu zəbt etmiş daxili zamanla bir sıx əlaqəsi vardır. Müəllifin bacarıqla yaradaraq ərsəyə gətirdiyi və oxucuya təqdim etdiyi insanların dünyaduyumunda, şüurunda baş verən proseslərə görə insan üçün zamanın ən unudulamaz mərhələsi olan keçmiş, olub bitmiş demək deyil, tükənmiş zaman və dolayısıyla tükənmiş, qurtarmış insan yoxdur, keçmiş insanı heç zaman tərk etmədiyi üçün, həmişə onun şüurunda ilişib qalaraq yaşadığı üçün o, daim mövcuddur və real olaraq sona qədər insanla qalır, eləcə də insan öz daxilində onu əbədi olaraq, son dayanacağına qədər yaşadır. Folkner əsərlərindəki sujetlərdə və bu sujetləri boyu izlədiyimiz surətlərin həyatında olduğu kimi nəsil ya şəcərə amili, zamandan axıb gələn nəsnelərin daim ailənin mövcud olmasında əsas rol oynaması, nəsil-dən-nəslə ötürülməsində rolu, və sairə amillər buna ən yaxşı misaldır.

Zaman konsepsiyasına fərqli yanaşmanın ən gözəl nümunəsi kimi Folkner dünyasını, onun zamana xüsusi yanaşmasını və özəl münasibətini və bunun praktik nəticəsi kimi əsərlərini nümunə göstərmək olar. Folknerin nəinki məhz trilogiyasında, eləcə də bütün əsərlərində-roman, povest və hekayələrində xronotop məfhumu qırmızı xəttlə keçir və əminliklə qeyd etmək olar ki, “zaman” anlayışı Folkner dünyası ilə birgə onun əsərlərinin bütün obraz və personajlarının, eləcə də, süjet xəttinin doğrulmasında və real ya irreal eqzistliyi prosesində mühüm əhəmiyyət daşıyır. Konkret olaraq sənətkarın yaradıcılığında xüsusi mərhələ olan trilogiyanın – “Şəhər”, “Kənd” və “Malikanə” romanlarının artıq yuxarıda toxunduğumuz, aydınlıq gətirməyə çalışdığımız bəzi məqamları, üçlükdə olan obrazların qarşılaşdığı hadisələri, real situasiyaların yaratdığı gərginlikləri, insan-cəmiyyət münasibətlərinin ortaya çıxardığı eybəcər, xoşagəlməz məqamları yuxarıda söylənilən fikirlərə misal göstərmək olar.

3. U.Folknerin trilogiyasında Zaman və İnsan anlayışı bədii-estetik kontrastda

Zamanı idarə etmək olmaz, ancaq zaman bizi idarə etmək iqtidarında olaraq qalır, onun təsirindən hələ heç kim yaxasını qurtara bilməyib, bu baxımdan zaman özünəməxsus harmoniyaya malik olan axın olaraq qalmaqdadır, nə qədər dəyişkən xassəyə malik olsa da...və elə bu axın da, Folknerə görə, insanı (Bayardın, Kvintenin, Stivensin, Flemlərin, Snoupların və digər obrazların timsalında) istəsə də, istəməsə də, öz ağışuna alaraq onun tanımadığı, bilmədiyi, anlamadığı, ya anlayamacağı sonsuzluğa aparır.

İnsanın zamana təslim olmayacağına, hətta ona qalib gələcəyinə inamı Folknerin nəinki tək əsərlərindəki xarakterik situasiyalardan, dəyişkən obrazların anbaan diktəsindən, həm də bunun daha qabarıq şəkildə Folknerin əsərlərindən də çox məşhur olan Nobel mükafatı aldığı zamanı etdiyi məlum insana, insanlığa olan dəyərli, humanist, möhtəşəm, dərin mənə dolu nitqində aydın sezilir, “...Çağımızın faciəsi uzun müddətdir mübtəla olduğumuz və öyrəşdiyimiz ümumi heyvani qorxudur. İnsanın sora biləcəyi ruhi suallarından yalnız biri qalıb: bizi nə vaxt məhv edəcəklər?... Our tragedy today is a general and universal physical fear, so long sustained by now that we can even bear it. There are no longer problems of the spirit. There is only one question: When will I be blown up?... Mən insanlığın sonunu qəbul etməkdən imtina edirəm. Təkcə sağ qaldığı üçün insanın əbədi olduğunu; qırmızı, ölüm ayağında olan son axşam, sonuncu, gərəksiz istehkamdan ölümün son təbilinin göylərə ucaldığı, daha bir səsin onun zəif, bitib-tükənmək bilməyən səsinin eşidiləcəyini demək çox asandır. Mən bunu qəbul etməkdən imtina edirəm. İnanıram ki, insan yalnız sağ qalmaq, həm də qələbə çalacaq. İnsan ölümsüzdür, ona görə yox ki, bitib-tükənməz səsə sahib olan yeganə məxluq odur, ona görə ki, onun fədakarlığa, mərhəmətə və dözümə qadir ruhu var.” ... “I decline to accept the end of man. It is easy enough to say that man is immortal simply because he will still endure: that when the

last ding-dong of doom has clanged and faded from the last worthless rock hanging tideless in the last red and dying evening, that even then there will still be one more sound: that of his puny inexhaustible voice, still talking” (s. 632-633). Bu sözlər adi sözlər deyil, əslində böyük Folkner ruhunun, təfəkkürünün insan anlayışına olan təqdirəlayiq bəşəri baxışı, xarakteri, bədii-estetik, mənəvi-psixoloji duyumu, qiymətidir.

Folkner epopeyası, onun Yoknapatafa saqası demək olar ki, yarım əsri əhatə edən zaman kəsiyində mövcud olan Cənub əyalətidir. Amma burda baş verən proseslərin gedişatında nə bir sistemlilik, nə də bir ardıcılıq müşahidə etmək mümkün deyil. Aydın olur ki, cənub həyat tərzinin inkişaf prosesi, evolyusiyası Folknerə bir müəllif kimi çox da maraqlı olmamışdır. Onun yaratdıqları- istər hadisələrin inkişaf xətti, süjeti, əgər buna sujet demək olarsa, istərsə də, obrazların yaşadıkları taleləri canlı hadisələrdən çox freskaları xatırladır. İnsanların yaşam anlarını, məqamlarını fərqli eksperimental üslubda təsvir edən yazıçı sanki ayrı-ayrı fraqmentlər, təsvirlərdən ibarət lövhə yaratmışdır. Maraqlıdır ki, bəzən bu lövhələr arasında əlaqə, bəzən isə tamamilə əlaqənin olmamasının şahidi oluruq. Ancaq hətta bu lövhələr arasında hansısa əlaqə, uzlaşma görünürsə belə, bu heç bir adi gündəlik, xronoloji əlaqə deyil. Folknerin istər hekayələrinin, istərsə də, romanlarının iştirakçısı olan personajlarının cavanlıq, yaşlılıq və qocalıq dövrlərini əhatə edən əsərləri bir-birinin ardınca yaranmayıb, bir-birini izləmir, baxmayaraq ki, eyniadlı xarakterlərin tez-tez bir neçə əsərlərində müşahidə edirik, onlar heç hansısa bir ardıcılıqla ya nizamla da ard-arda oxunuş üçün nəzərdə tutulmayıb. Buna görə də, əsərlərdə hansısa bir xronologiyayı izləmək olduqca mürəkkəblik, çətinlik və müşküllük yaradır. Bu da özünəməxsus tərzdə mifik illuziya doğurur, hər şeyin eyni zamanda baş verməsi illuziyası. Başqa sözlə, bəlkə də, Folkner üçün vaxtın gedişatından çox, zaman arasındakı əlaqə, insanı daim izləyən keçmişlə indinin vəhdəti daha çox vacib idi və demək olar ki, o, zamana münasibətdə, öz yanaşmasında, zamanın mifik təzahüründə heç yanılmırdı da. Folknerə görə, həyat, nə qədər ki, bu əlaqə qırılmayıb, ümid yaradaraq, bəli, məhz ümid, öz axarında davam edir.

Nəticə

Zaman estetik fikrin aktual problemi kimi Folkner əsərlərində əxz etdiyi funksional roluna görə yazıçının əsərlərinin mərkəzi xətti kimi çıxış edir. Xronotop bu əsərlərdə insana münasibət amilinə görə əsas səbəb kimi təzahür etdiyindən cansız məfhum deyil.

Xronotop bir bədii-estetik element kimi keçən əsrin əvvəllərində ərsəyə gəlmiş bədii sənət əsərlərindən fərqli olan o dövr üçün tam yeni formada təzahür edir, bu dövrdə xronotop münasibətləri artıq insanın canlı bir hissəsinə çevrildiyi ortaya çıxır. Nəticədə insan zaman və məkan amilindən, əhatəsindən, eləcə də, zaman və məkan insandan kənar təsəvvür ediləməyəcək prinsip kimi mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Ədəbiyyat

Abdulla, K. (2017). “*Kitabi-Dədə Qorqud*” poetikasına giriş. “RS Poliqraf”. Bakı.

Glencoe. *American Literature*. (2000.) *Midcentury Voices. 1930-1960. William Faulkner. A Rose for Emily. The Time and Place*. 802-815. by McGraw-HillCompany.

Highlights of American Literature. (1988). Based upon a core manuscript by Dr. Carl Bode, University of Maryland. *Modern Voices in Prose and Poetry. Chapter XXIX, William Faulkner*. 207-213.

- Landor, M. (1976). *XX century American Literature. A Soviet View. Faulkner's Creative Method in The Making*. Progress Publishers Moscow. 306-330.
- Literature in America. The Modern Age*. (1971). Edited by Charles Kaplan. The Sense of the Past. William Faulkner "Red Leaves". 3-23, "Nobel Prize Award Speech". 632-633. The Free Press, New York.
- Stories of the Modern South*. (1977, 1981, 1986). *Introduction*, xi-xxvi. William Faulkner. *Pantaloons in Black*. Penguin Books. 114-133, 522.
- The Penguin Collected Stories of William Faulkner*. (1985). Penguin Books.
- Бахтин, М. (1975). *Вопросы Литературы и Эстетики. Формы Времени и Хронотопа в Романах. Очерки по исторической поэтике*. «Художественная литература». 234-407.
- Бергсон, А. (1992) *Собрание сочинений. Том первый. Материя и память*. «Московский Клуб». 160-301.
- Затонский, Д. (1979). *В Наше Время. Книга о зарубежных литературах XX века. Уильям Фолкнер- Новеллист*. Издательство «Советский писаткель». 283-303.
- Костяков, В. (1969). *Трилогия У.Фолкнера*. Издательство Саратовского университета. 3-101
- Литературный Энциклопедический Словарь* (1987). Издательство «Советская Энциклопедия». 225-226.
- ПостМодернизм. Энциклопедия*. (2001). Издательство «Интерпрессервис». Книжный Дом. 136-143, 333-336, 478-479, 553, 566-569, 936.
- Ритм пространство и время в литературе и искусстве*. (1974). Издательство «Наука» Ленинградское отделение. 186-200.
- Савуренок, А.К. (1979). *Романы У.Фолкнера 1920-1930-х годов*. Издательство Ленинградского университета. 3-139.
- Уильям, Ф. (1985). *Собрание сочинений. Том первый. Сарторис. Шум и ярость*. «Художественная литература». 5-590.
- Уильям, Ф. (1985). *Статьи, Речи, Интервью, Писма*. «Радуга». 436-449.
- Уильям, Ф. (1987). *Собрание сочинений. Том четвертый. Поселок. Город*. «Художественная литература». 7-684.
- Уильям, Ф. (1987). *Собрание сочинений. Том пятый. Особняк*. «Художественная литература». 7-390, 634-647.

<https://www.turkedebiyati.org/william-faulkner/>

<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1599>

<https://kulturevreni.com/wp-content/uploads/2020/05/Kultur-Evreni-4.pdf> 85-90

<https://kayzen.az/blog/yazar/16850/yaz%C4%B1%C3%A7%C4%B1lar%C4%B1n-nobel-nitqi.html> <http://www.enotes.com/topics/william-faulkner/critical-essays>

<http://www.themodernnovel.org/americas/other-americas/usa/faulkner/mansion/>

Extended Abstract

The concept of time has always followed human thoughts in literature, art and philosophy. There have been different perceptual approaches to it for a long time. However, there is a time inside a person that haunts him in his mind and memory throughout his life, and a real external time that constantly follows and directs him from birth, that plays an inevitable role in his life, and in social world. Space and time change, and both factors play an exceptional role in the formation of man as an individual, in the development of his inner and outer worlds as a constantly changing process in a state of fusion and synthesis. Faulkner's writing style, which has caused a great deal of controversy over the years is also the main object of research that confirms these ideas. The concepts of time and man are relevant for research because they act as a key component in the emergence of twentieth-century literature as an artistic and philosophical concept with experimental changes, and this factor has had a profound effect on Faulkner's works. The subject of the article is the twentieth-century American literature, which describes how the character of man at the beginning of the last century changed over time and its impact on lifestyle, based on the trilogy of William Faulkner. The purpose and task of the article is to study the formation of modernist elements in the literature of the twentieth century, the clash of realist and modernist views, methods of interpretation, and the influence of the elements of expression in literature. The comparative-typological method is the methodological basis of the article.

Faulkner's different worldview is vividly appeared in his style which is characterized by a lot of ambiguity, hint, covert and incomplete, complicated, intricate narration, as well as complex, mixed composition, complexity and simplicity in parallel. It is inspired by Faulkner's inner subconscious world, the world-human perception against time, the existing time confrontation, contradictions and non-standard thoughts realted time. It is because of the interconnectedness of the past and the present, and at the same time their exclusivity, collision, and contradiction, but also their inseparable connection, that makes Faulkner's characters and plot very difficult for the reader to perceive. Depicting of existing real time, as well as the inner, spiritual time that lives in the subconscious of the Faulkner's characters confuses the reader.

Reality and unreality are inextricably linked in Faulkner's works, and this element of mythic narration reveals itself as Yoknapatafa, as a writer's imagination, but in fact, it is the Southern province in which Faulkner grew up and well acquainted with it. The myth of the 20th century emerges as an irrational and rational approach to events, recognizing no limits, manifested in the contact of the past with the present, fantasy and reality, a subjective and objective approach. The new mythical approach is embraced not within the boundaries of the archaic people's community, but in the character's isolation from society, hopelessness, in his isolated and self-absorbed mood and in his closed and self-contained loneliness, in his independent inner world. Hence the unity of mythology with psychologism, internal monologue, and the "stream of consciousness" in literature appears. All these mythical methods of narration are one of the main features of Faulkner's works and are the main features of the characters created by the writer.

Not only for the trilogy, but also from the author's other novels, it is concluded that the myth itself acts as a chronotope, confirming its existence as an inseparable synthesis of the past and the present, reflected in modern literary works of the twentieth century.

Faulkner's epic, the saga of Yoknapatafa is a southern province that has existed for almost half a century. But in the processes taking place here, it is impossible to observe any system or sequence. It is clear that the evolution of the southern way of life was not very interesting to Faulkner as an author. His creations - whether the course of events, the plot, if it can be called a subject, or the fate of the characters - are more reminiscent of frescoes than living events. Describing the processes and moments of people's lives in a different experimental style, the writer created a board consisting of separate fragments and images. Interestingly, sometimes we see a connection between these boards, and sometimes a complete lack of connection. But even if there is a connection between these boards, it is not an ordinary diary, a chronological connection. Faulkner's characters, both in his stories and in his novels, covering the periods of youth, old age, and advanced years, do not follow one another, although we often see the same characters in several works, they are not intended for sequence, consecutive or any particular order reading. Therefore, following a chronology in the works creates a lot of complexity and hardness. This creates a mythical illusion, the illusion that everything happens at the same time. In other words, perhaps for Faulkner, the connection between time, the unity of the past and the present, which constantly traces man, was more important than the passage of time, and he was almost infallible in his attitude to time, in his approach, in the mythical manifestation of time. According to Faulkner, life goes on as long as this connection is not broken, creating hope, and yes, it is hope.

Time as the actual problem of aesthetic thought is the central problem of pFaulkner's work due to its functional role in his works. The chronotope is not an inanimate concept, as it is the main reason for the attitude to man in these works.

The chronotope, as an artistic and aesthetic element, manifests itself in a completely new form for that period, which is different from the works of art created before the beginning of the last century, during which chronotope relations become a living part of man. As a result, man is important as a principle unimaginable beyond time and space, as well as time and space unimaginable beyond man.

